

CU PRIVIRE LA ORGANIZAREA ADMINISTRATIVĂ
A TERITORIULUI CAPIDAVENS (SEC. I—III)

Această problemă este în legătură directă cu numeroase altele din procesul complex al romanizării Scythiei Minor. Chestiuni ca: formele de organizare ale populației locale în momentul venirii romanilor, durata și felul colonizării, simbioza între populația autohtonă și noii veniți, pot forma ele însele un important obiect de studiu. De aceea ne-am limitat la momentul în care se întrevăd consecințele acestor procese, când se conturează formele de organizare administrativă romane, ce vor rămîne valabile pentru mai mult timp, fără să tratăm apariția și evoluția lor.

Perioada din care putem vorbi de un teritoriu capidavens nu poate fi stabilită decît cu aproximație. Ne ajută în mod indirect Hotărnicia lui Laberius Maximus¹, care pe la anul 100 e.n. fixa hotarele histrienilor. Așa cum s-a remarcat, ea nu are aspectul de „operație agrimensurală“, ce se face cu pietre de hotar, ci mai degrabă de „delimitare geografică“, făcută după semne naturale și conturînd o arie de acțiune². Credem că importantă este ideea de delimitare, care presupune existența înspre vest a unui alt teritoriu.

Existența teritoriului capidavens este precizată în inscripția lui Caius Iulius Quadratus, care a îndeplinit funcția de „quinquennalis territorii capida vensis“, datînd după părerea lui Pârvan din vremea lui Traian sau Hadrian³. Dacă mai adăugăm că tot în timpul lui Traian se ridică la Capidava un castru, în care se instalează o formațiune de auxiliari⁴, putem bănui o organizare a teritoriului rural încă din timpul acestuia sau în perioada imediat următoare.

Problema întinderii teritoriului, comportă și ea un grad de aproximație, în stadiul actual al informării.

Încercările de stabilire a întinderii teritoriului histrian⁵, nu și-au găsit încă o rezolvare, din lipsa unei descoperiri care să corespundă indicațiilor topo-

¹ V. Pârvan, *Histria* IV în *ARMSI*, ser. II, t. XXXVIII, 1916, p. 558—593, nr. 16.

² Radu Florescu, *Agricultura în Dobrogea la începutul stăpînirii romane*, *SCIV*, VII, 1956, nr. 3—4, p. 388—389.

³ *CIL* III 12 491 — *AEM*, XIV, p. 17, nr. 37. V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923, p. 120—121.

⁴ Gr. Florescu, *Capidava, monografie arheologică*, vol. I, 1958, p. 14—15, 59, 94, 103.

⁵ V. Pârvan, *Histria*, IV, p. 582—583; Paul Nicorescu, ap. D.M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, ed. II-a, București, 1967, p. 364.

nimice ale Hotărniciei⁶. Descoperirea unei inscripții la Nistorești, care vorbește de *r(egione) Hist(ri)*⁷, fixează granița de N-E a teritoriului capidavens pînă la această localitate. Găsirea unei inscripții la cîteva sute de metri răsărit de Ulmetum, care specifica, atît cît s-a putut deduce din lectura nesigură, obligațiile locuitorilor de a construi un drum pînă la un anumit punct⁸, ne face să presupunem că granița estică a teritoriului, trebuia să treacă la răsărit de Ulmetum.

Limita de vest era formată desigur de Dunăre.

Lipsa unor dovezi directe a făcut ca înspre sud și nord limita teritoriului să fie trasată cu aproximație; astfel înspre N-V a fost stabilită granița puțin mai la N de actuala comună Tichilești, iar înspre S cuprindea actualele comune Dunărea și Dorobanțul⁹.

Despre o operație de delimitare a teritoriului Capidavei vom vorbi mai jos.

Pornind de la constatarea că un *territorium*, cuprindea mai mulți *vici*, *pagi* și *villae* ne oprim asupra fiecăruia dintre acestea.

Vici — comune rurale sau sate mai mici, cu organizare de tip roman, fiind locuite de cetățeni romani, coloniști sau veterani, dar și de peregrini și autohtoni¹⁰, sînt atestate și în teritoriul capidavens. La Ulmetum (Panteimonul de Sus)¹¹ cîteva inscripții amintesc numele și statutul juridic de *vicus* :

Un altar din timpul lui Antoninus Pius (140) este pus de „*cives R(omani) et Bessi consistentes vico Ulmeto*“¹², un altul pus în cinstea lui Marcus Aurelius și Lucius Verus (25 iunie 163) amintește din nou același *vicus*¹³. De asemenea acel *vicus* „*Ultinsium*“, considerat de Pârvan ca o localitate separată locuită numai de *bessi*¹⁴, pare a se referi tot la Ulmetum, fiind trecută pe piatră o formă coruptă a acestuia (*Ultinsium* pentru *Ul(me)tinsium*, respectiv *Ulmetensium*, forma simplă fiind *Ulmetum*)¹⁵. În sfîrșit altarul pus de „*Iulius Teres magistra(n)s vico Ulmeto*“¹⁶, care amintește de calitatea de *vicani* a locuitorilor *Ulmetumului*: „*pro salute sua et filiorum sui et vicanorum*“¹⁷.

Tot organizare vicană avea și *vicus Scenopesis*, atestat în două inscripții găsite la Capidava, una din timpul lui Antoninus Pius, iar a doua din timpul

⁶ D. M. Pippidi, *Contribuții ...* p. 365.

⁷ *CIL* III 12489 = *AEM*, XVII, nr. 11, p. 87.

⁸ V. Pârvan, *Ulmetum*, I—III în *ARMSI*, ser. II, t. XXXIV, XXXVI, XXXVII. *Ulmetum*, II, p. 395. R. Vu pe, *Histoire ancienne de la Dobroudja* în vol. *La Dobroudja*, București, 1938, p. 170.

⁹ V. Pârvan, *Ulmetum*, I, harta Dobrogei romane; R. Vu pe și I. Barnea, *Romanii la Dunărea de Jos*, în *Din istoria Dobrogei*, vol. II București, 1968, harta II; Gr. F. Orescu, *O piatră de hotar de la Capidava*, *SCIV*, VIII, 1957, nr. 1—4, p. 320.

¹⁰ M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 146.

¹¹ V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 498—500.

¹² *CIL* III 14214²⁶ Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, București, 1900, p. 112, nr. 6 = idem, *Cîteva monumente epigrafice*, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, an V, nr. IX, 1903, p. 59, nr. 84.

¹³ V. Pârvan, *Ulmetum*, II, p. 365, nr. 16.

¹⁴ *Ibidem*, p. 348, nr. 8.

¹⁵ I. I. Russu, *Vicus Ultinsium*, *SCIV*, VIII, nr. 1—4, p. 344—349.

¹⁶ V. Pârvan, *Ulmetum*, III, p. 277, nr. 11.

¹⁷ *Ibidem*.

lui Marcus Aurelius (175)¹⁸, care n-a fost încă localizat, dar care trebuie să fi fost plasat nu departe de Capidava.

Existența unui *vicus* o deducem și din inscripția cu vădit caracter rustic, de pe un altar descoperit la Capidava, dar provenind de undeva din satele vecine, care pomenește de un „Genium v(i)ci“¹⁹. *Vicus Hi...* este amintit pe un altar găsit la Dorobanțul²⁰. Faptul că a fost găsit tot acolo un stîlp miliar²¹ întărește presupunerea existenței unui *vicus* în această localitate.

Cît privește acele „*villae rusticae*“, care presupun pe lîngă ansambluri de clădiri și existența unei proprietăți, devenind sinonime cu *fundus* (moșie,) ca centru de exploatare agricolă²², sînt atestate și în teritoriul Capidavei, mai mult cu înțelesul de conac. Cocceius Vitales, Coc(ceia) Iulia²³ și Titia Matrina²⁴ sînt amintiți că au murit la conacul lor (obiti ad villam suam). Atît ei cît și cei care le-au ridicat momentul — Cocceius Clemens, Cocceius Helius sau Elius²⁵ — au trăit o bună parte din timp în aceste *villae*. Inrudiți cu ei și tot dintr-un astfel de mediu trebuie să fi provenit și cei cinci Coccei, care poartă toți praenomenul de Marcus²⁶, întărind presupunerea că numărul villaelor rustice era destul de mare.

În afară de inscripția lui C. Iulius Quadratus, de care ne vom ocupa mai jos, referiri în inscripțiile găsite la Capidava în legătură cu statutul său juridic sînt puține și imprecise. Pe o stelă funerară apare abreviat MAG²⁷ a cărui întregire în *magister* nu corespunde cu contextul în care se află. Tot ipotetică este și referirea la conciliul Capidavei, supranumit „senat“, pe un altar găsit tot acolo²⁸. Mai edificatoare este stela funerară, provenită desigur din mediul rural, care amintește de calitatea de „paganus“ a lui Aurelius Hermes²⁹. O descoperire similară de la Ulmetum, provenită tot dintr-un astfel de mediu, îl atestă pe „Aur(elius) Sisinus paganus“³⁰. Cei doi erau locuitori ai unui *pagus*.

În epoca imperială *pagi* tind să devină tot mai mult circumscripții teritoriale³¹. Locuitorii lor, *pagani*, *pagani communes*, *campagani*, locuiau fie în *villae* dispersate fie în cătune, sate³², formînd toate la un loc o unitate (bazată pe comunitate spirituală, administrativ-politică etc.).

¹⁸ Gr. Florescu, *Capidava*, p. 88; p. 97, nr. 19 = idem, *Fouilles archéologiques de Capidava*, 1928—1936, *Dacia* V—VI, 1935—1936, p. 381.

¹⁹ Idem, *Capidava*, p. 98, nr. 20; idem, *Fouilles et recherches archéologiques a Callachioi*, *Dacia* III—IV, 1927—1932, p. 501.

²⁰ *CIL* III 12494 = *AEM*, XIV, p. 27, nr. 52.

²¹ *CIL* III 12516 = *AEM*, XIV, p. 27, nr. 52 bis

²² I. I. Russu, *Un litigiu de hotărnicie din Scythia Minor*, *SCIV*, VI, 1955, nr. 1—2, p. 78.

²³ *CIL* III 13737 = *AEM* XIX, p. 89, nr. 30 = Gr. Florescu, *Capidava*, p. 103, nr. 25.

²⁴ *CIL* III 14212²⁰ — *AEM* XIX, p. 89, nr. 29 = Gr. Florescu, *Capidava*, p. 105, nr. 26.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Gr. Florescu, *Capidava*, p. 101, nr. 23.

²⁷ *Ibidem*, p. 81, nr. 4.

²⁸ *Ibidem*, p. 91, nr. 13.

²⁹ *CIL* III 12478 — *AEM*, XVII, p. 83=84, nr. 1 = Gr. Tocilescu, *Capidava*, p. 109, nr. 31.

³⁰ V. Pârvan, *Ulmetum*, II, p. 333—335, nr. 3.

³¹ Daremberg-Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, t. IV, p. 275.

³² V. Pârvan, *Ulmetum*, II, p. 275.

Cît despre *pagi* din Dacia, aceștia au fost considerați fie comune rurale de tip roman, constituie pe teritoriul unei colonii³³, fie au fost situați „economic, urbanistic și administrativ“ imediat „după *municipium*“³⁴. În sens economic aceste mari comune rurale au fost considerate ca târguri — *fora rerum venalium* care spre deosebire de *vici*, „beneficiau de o producție de mărfuri și de schimburi comerciale regulate“, posedînd, datorită vieții lor economice, avansate elemente de urbanism“³⁵.

Așa cum s-a remarcat, *pagi* erau la origine târguri, spre care gravitau economic statele dintr-o regiune³⁶. Tot astfel trebuie să fi fost și situația Capidavei, înainte de cucerirea romană (Pârvan plasa aici locurile lui Dapyx)³⁷.

Poziția strategică deosebită, la întretăierea drumului ce urma cursul Dunării, cu cel ce cobora din Dacia pe valea Ialomiței înspre Dobrogea³⁸, a făcut ca așezarea civilă de aici să găzduiască, imediat după intrarea Scythiei Minor în cadrul provinciei Moesia, un birou vamal pentru *portorium publicum ripae Thraciae*³⁹ și o stație de beneficiari⁴⁰. Ridicarea unui castru și stabilirea aici a unei formațiuni de auxiliari, este tot o dovadă a importanței așezării civile. Castrul, în jurul căruia nu întîrzie să apară *canabaele*⁴¹, va fi influențat asupra evoluției așezării civile. Ea a intrat poate la început în cadrul aceluia *territorium militare*⁴², însă propria ei dezvoltare și într-un fel și tradițiile anterioare, au făcut ca să rămîna centrul politico-administrativ al teritoriului. Fără a ne propune să lămurim aici problema raporturilor dintre garnizoana militară și așezarea civilă, remarcăm însă că materialul epigrafic găsit la Capidava se referă în proporție majoritară la cea din urmă sau provine din mediul rural, întărind ipoteza existenței unui *pagus* la Capidava în epoca romană. Amintim de asemenea că dezvoltarea deosebită a acestei așezări impune în sec. III numirea oficială a castrului din apropiere tot Capidava.

Organele de conducere în *vici* erau primarii, numiți *magistri*, care în teritoriul capidavens nu apar cîte doi, ca în alte părți ale Scythiei Minor⁴³, ci cîte unul singur, particularitate ce întărește ipoteza organizării unitare a teritoriului. La Ulmetum sînt cunoscuți: Lucius Valerius Maxellius, din timpul lui Antoninus Pius⁴⁴, Flavius Germanus din anul 163⁴⁵, Marti(u)s P(h)ilo, tot din timpul lui Marcus Aurelius (172)⁴⁶ și tot în sec. II „Iulius Teres magistr(a)n(s) vico Ulmeto“⁴⁷. Putem bănui că la Ulmetum acei „cives Romani et

³³ M. Macrea, în *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 368—369.

³⁴ D. Tudor, *Orașe, Țiguri și sate în Dacia romană*, București, 1968, p. 381.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ C. Daicovicu, în *Istoria României*, vol. I, p. 273.

³⁷ V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, în *ARMSI*, ser. III, t. III p. 89.

³⁸ Gr. Florescu, *Capidava*, p. 13.

³⁹ Gr. Florescu, *Capidava*, p. 89—90, nr. 12; D. M. Pippidi, *Contribuții ...*, p. 380; G. de Laet, *Portorium, Etude sur l'organisation douanière chez les romains, surtout à l'époque du Haut Empire*, Brugge, 1949, p. 236, 238.

⁴⁰ *CIL* III 14214¹⁹ — Gr. Florescu, *Capidava*, p. 107—108, nr. 29; p. 99, nr. 21; p. 89, nr. 12: praef(ectus) veh(i)cu orum.

⁴¹ Gr. Florescu, *Capidava*, p. 14, 15, 18, 59; p. 94, nr. 17; p. 103, nr. 24.

⁴² V. Pârvan, *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, în *ARMSI*, ser. II, t. XXXV, p. 370.

⁴³ V. Pârvan, *Histria* IV, nr. 21; *Histria* VII, în *ARMSI*, ser. III, t. II, nr. 46, 49, 50, 52.

⁴⁴ *CIL* III 124214²⁰ — Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches*, p. 112, nr. 6.

⁴⁵ V. Pârvan, *Ulmetum* II, p. 368, nr. 16.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 345—349, nr. 8.

⁴⁷ *Idem*, *Ulmetum*, III, p. 277, nr. 11.

Bessi consistentes“ alegeau ca *magister vici* tot într-un an un roman și în celălalt un bess, prin alternanță.

Din *vicus* Scenopesis, unde predomina elementul bessic și desigur cel getic, îl cunoaștem pe „magistras Ebranus“ din perioada lui Antoninus Pius⁴⁸. Tot acolo este amintit un *magister*, din anul 175 a cărui nume însă nu s-a păstrat⁴⁹. În *vicus Hi...* îl putem bănuși pe M. Coc(ceius) Hilus ca fiind *magister vici*⁵⁰.

Funcția aceasta de *magister vici* era *munus* nu *honor*, neavând importanță politică prea mare; de multe ori din lipsă de sediu administrativ *magistri* foloseau propria lor locuință în acest scop.⁵¹ Fie ei, fie alți oameni de frunte din sat, reprezentau *vicus-ul* în acel *ordo decurionum* sau *curialium* al întregului teritoriu.

În teritoriul capidavens n-avem atestată existența acelor *questores*, care urmau imediat după *magistri vici* în conducerea altor sate din Scythia Minor⁵². De asemenea nu este pomenit *auditorium* — cea „sală de audiență“, unde *magistri vici* aveau atît tribunalul, cît și „birourile“ administrative și edilitare ale comunei lor.⁵³ Putem presupune existența unui astfel de sediu, deși nu este amintit, la Ulmetum, *vicus-ul* care a cunoscut o dezvoltare mai mare, dar mai ales la Capidava.

Deoarece, în ce privește conducerea internă a Capidavei, n-avem nici o informație precisă, putem considera că aceasta se combina, dacă nu se confunda, cu cea a teritoriului și de aceea nu s-a făcut, în monumentele ridicate, nici o specificare în legătură cu ea.

Vom examina deci cîteva din cele mai de seamă păreri în legătură cu organizarea teritoriului capidavens.

Pârvan considera că *vici*, cu organizație quasi-municipală, de pe teritoriile ce depindeau de *castra* sau *castella*, deveneau în totalitatea lor o „comună rurală, un *territorium* quasi-municipal, cu *quinquinnales* în loc de *duoviri* și cu *curiales* în loc de *decuriones*, aleși la un loc din toți *vici* de pe acest teritoriu“⁵⁴ Centrul teritoriului era într-unul din *vici*, mai ales în *vicus canabiarum*, dar în cazul acestui teritoriu era la Ulmetum. Putînd să aprecieze dezvoltarea Capidavei doar după puținele inscripții publicate în CIL III, în care nu figurau veterani, negustori, Pârvan ajunge la concluzia că la Capidava nu s-au dezvoltat canabaele, ea rămînînd pe mai departe un *pagus* dacic, atribuit lagătului de alături ca *territorium castelli*⁵⁵. Se numea totuși teritoriu capidavens, deoarece diferiții *cives Romani et Bessi*, așezați în satele din această regiune, aveau o *origio* (domus) îndepărtată și își alcătuiau ca *incolae ac pere-*

⁴⁸ Idem. *Descoperiri nouă...* p. 471 — Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches...*, p. 88—89, nr. 11.

⁴⁹ Gr. Florescu, în *Dacia* V—VI, 1935—1936, p. 381 = Gr. Florescu, *Capidava*, p. 97, nr. 19.

⁵⁰ *CIL* III 12494.

⁵¹ D. Tudor, *Orașe, țirguri...*, p. 379; idem, *Vicus Quintionis, Studii și cercetări științifice*, Iași, anul II, 1951, p. 509—510.

⁵² Mai sus nota 43.

⁵³ V. Pârvan, *Histria* IV, p. 619, nr. 24, cf. S. Lambrino, *Vicus Quintionis et Secundini*, în *Mélanges Marouzeau*, Paris, 1948, p. 327.

⁵⁴ V. Pârvan, *Ulmetum* I, p. 587; idem, *Descoperiri nouă...* p. 470; idem, *Începuturile...*, p. 131.

⁵⁵ Idem, *Descoperiri nouă...*, p. 469 nota 5; idem, *Începuturile...*, p. 122 (șapte inscripții) cf. Gr. Florescu, *Capidava*, p. 19. Deși într-un loc Pârvan vorbește de Capidava ca *vicus* — respectiv *canabae* — *Ulmetum*, I, p. 588.

grini un *domicilium* în teritoriul dacic al vechii Capidave. Ei erau organizați deci pe baze civile nu militare rolul castelului de la Capidava fiind deci de mică importanță. Lipsa săpăturilor și a unui material epigrafic mai variat, a împiedicat pe marele învățat să întrevadă dezvoltarea Capidavei, ilustrată prin numeroasele inscripții scoase la iveală mai târziu.

Pîrvan apreciașe de asemenea că inscripția lui Caius Iulius Quadratus provenea de la Ulmetum sau din împrejurimi, ceea ce-i întărea convingerea că acolo era centrul teritoriului. Binecunoscuta inscripție amintește funcțiunile acestuia: „C(aius) Iu(lius C(ai) f(ilius) Quadrat(us) memoriam sibi et Iuliae Terentiae coniugi suae se vivo per liberos suos fecit; loci princeps quinquennalis teriitorii Capidavensis“⁵⁷. În calitate de *quinquennalis* el era magistratul suprem al teritoriului capidavens, iar *loci princeps* (fruntaș al locului) ar fi echivalent cu *magister vici*⁵⁸. Deoarece pentru Ulmetum situația de *vicus* fusese semnalată⁵⁹, inscripția lui Quadratus nedatînd dinaintea primirii constituției vicane, acesta „a ținut să-și ia un titlu mai frumos, întrebuițat nu numai pentru șeful unui *vicus*, dar adesea pentru conducătorul unei colonii, a unui municipii sau a unei *civitas*“⁶⁰.

Tot de aceste probleme s-a ocupat Gr. Florescu, pe măsura dezvelirii, începînd din 1924, a Capidavei și publicării, pe o durată care depășește 30 de ani, a materialului găsit acolo.⁶¹ Autorul amintit consideră Capidava ca nefiind un *vicus* ci un *locus*, adică o comună autonomă de care țin administrativ toate satele, conacele etc. „din *territorium capidavense*, ea fiind capitală acestei, „circumscripții teritoriale“⁶². Din cinci în cinci ani conducătorul“ ei, trebuind să-și îndeplinească sarcinile ce țin de *ensoria potestas* își „lua titlul de *princeps quinquennalis* sau numai *quinquennalis* singur, cum e inscripția lui în Quadratus“⁶³. Deci autorul este de părere că *quinquennalis* înseamnă a adăuga atribuțiile censoriale pe timp de un an la fiecare cinci ani la atribuțiile permanente de *princeps loci*⁶⁴. Acest *princeps quinquennalis* sau *quinquennalis* era ajutat de un *ordo decurionum* „... care-și avea sediul tot la Capidava și era compus din fruntașii întregului teritoriu“. Bănuia chiar existența unui local anume pentru întrîlnirea consiliului decurionilor și a unei „cancelarii în care se țineau la curent scriptele referitoare la starea civilă, financiară etc. a întregului teritoriu, cum și o sală pentru exercitarea jurisdicției“.⁶⁵ Se admitea deci existența unui consiliu al întregului teritoriu, care însă era condus și depindea de magistratul suprem al reședinței acestui teritoriu — Capidava.

O altă părere exprimată este aceea a prof. R. Vulpe, potrivit căruia *vici* și *pagi* din vestul Dobrogei formau împreună *territoria* ce se bucurau de orga-

⁵⁶ V. Pârvan, *Descoperiri nouă...*, p. 468—470.

⁵⁷ *CIL* III 12491 = *AEM*, XIV, nr. 37 = *Fouilles et recherches...*, p. 111, nr. 5.

⁵⁸ V. Pârvan, *Ulmetum* I, p. 588; idem, *Începuturile...*, p. 117—121, cf. R. Vulpe, *HAD*, p. 119.

⁵⁹ Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches...*, p. 112, nr. 6; V. Pârvan, *Ulmetum* II, p. 356; nr. 16; p. 348; idem, *Ulmetum* III, p. 277, nr. 11.

⁶⁰ V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 589.

⁶¹ Materiale strînse în monografia *Capidava* citată mai sus.

⁶² Gr. Florescu, *Capidava*, p. 20.

⁶³ *Ibidem*, p. 21.

⁶⁴ *Ibidem*, nota 1.

⁶⁵ *Ibidem*.

organizație autonomă.⁶⁶ Reședința acestora se afla „în vicus-ul cel mai important printre cele care s-au dezvoltat în jurul lagărelor romane”⁶⁷. Acest teritoriu nu depindea de magistrații din vicus-ul reședință, ci de comandantul militar al lagărului învecinat. Dar cum autoritatea acestui comandant se mărginea la o simplă supraveghere, teritoriul era administrat de curiali (*ordocurialium*) aleși din toate satele din cuprinsul lui. În fruntea teritoriului stătea un *quinquennalis* „ales sau eventual numit de comandantul militar, pentru o durată de cinci ani, cum indică numele său”.⁶⁸

Cercetările privind viața rurală din Dacia au arătat existența pe lângă *territorium municipii* sau *coloniae*, a *territorium militare* și a unui *territorium* eminentamente rural, independent față de oraș și constituit de obicei în jurul unui *pagus*. Aceste teritorii, numeroase mai ales în regiunile mai puțin romanizate cu elementul autohton precumpănit, erau conduse „de un consiliu format din *decuriones*, mai apoi numiți *curiales*, ca delegați ai satelor, recrutați din sînul plutocrației”⁶⁹. Se întruneau periodic în capitala districtului, avînd în frunte *magistri* sau *praefecti*, numiți de guvernatorul provinciei.

Un astfel de teritoriu autonom era în jurul Sucidavei, a cărei asemănare cu teritoriul capidavens a fost semnalată de Pîrvan⁷⁰, pe baza inscripției ce amintea de „curial(es) territ(orii) Suc(cidavensis)”⁷¹.

Dintre acești *curiales* se alegea o delegație restrînsă de frunțași (*quinquennales*) care convocau și conduceau sfaturile consiliului. Conducătorii satelor (*magistri vici* și *princeps loci*) aveau mandat în acest consiliu. Și la Sucidava șeful suprem era comandantul garnizoanei⁷². Făcîndu-se analogii cu regiunile care cuprindeau o diversitate de elemente etnice încă neromanizate, se admite și pentru Dacia conducerea comunelor și a teritoriului lor de o singură persoană (*princeps*).⁷³

Așa cum bine remarcase Gr. Florescu, calitatea de *loci princeps* a lui Quadratus, nu putea fi echivalentă cu *magister vici* de la Ulmetum, a cărui organizare vicană e bine documentată⁷⁴. Abordînd problema nestudiată pînă atunci a termenului *locus*, în urma consultării inscripțiilor care-l amintesc⁷⁵, autorul ajunge la concluzie că „... *locus* este o formă comunală deosebit și de rang superior aceleuia unui *vicus*. S-ar putea apropia de acei τόποι (= tîrgușoare) din Etolia, dacă nu chiar „traducerea însăși latină a cuvîntului grecesc”⁷⁶. Dintre aceste inscripții cea găsită la Ulmetum⁷⁷ și una găsită la

⁶⁶ R. Vulpe, *HAD*, p. 197.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 198.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 199.

⁶⁹ D. Tudor, *Orașe, ȋrguri...*, p. 378.

⁷⁰ V. Pîrvan, *Știri nouă din Dacia Malvensis*, București, 1913, în *ARMSI*, ser. II, t. XXXV, p. 23, nr. 27.

⁷¹ Despre data inscripției: C. Daicovicu, în *AISC*, III, 1936—1940, p. 251; *AISC*, IV, 1941—1944, p. 291 și urmât; Gr. Florescu, *Două documente epigrafice în legătură cu organizarea quasi-municipală a comunelor rurale (territoria) romane*, *SCIV*, IX, 1958, nr. 2, p. 337 și urmât.; D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. III-a București, 1968, p. 211; SE, p. 507.

⁷² D. Tudor, *Oltenia romană*³, p. 210.

⁷³ Gr. Florescu, în *Balkanica*, VII, 1, 1944, p. 53 cf. D. Protase, *Observații în legătură cu așezările rurale din Dacia romană*, *AMN*, V, 1968, p. 507. Mai jos nota 89.

⁷⁴ Gr. Florescu, *Capidava*, p. 19.

⁷⁵ *CIL* III 772; 14946—7; 12483; p. 997.

⁷⁶ Gr. Florescu, *Capidava*, p. 20.

⁷⁷ *CIL* III 12491.

Seimeni ⁷⁸ amintesc de *loci princeps*, deci *locus* ca organizație comunală. Tot acest sens se pare că-l are și într-o inscripție de la Troesmis (*loci...clauserunt*) ⁷⁹. În ceea ce privește „*Vitalianus loci*“ ⁸⁰ și o inscripție din Phrigia care amintește de „*fines loci*“ ⁸¹ este vorba de *locus fundi*. ⁸²

Pentru clarificarea adevăratului său sens sînt analizate și cazurile în care apare *princeps* și anume: fie în aglomerațiile care nu erau constituite după sistemul roman (*princeps kastelli*, *princeps gentis*) ⁸³, fie ca *prin(ceps) col(oniae)* ⁸⁴, *princeps municipii* ⁸⁵, *princeps civitatis* ⁸⁶. Autorul ajunge la concluzia că „*princeps*“ nu putea fi pus decît în fruntea unei comune autonome și deci și *locus* trebuie așezat printre comunele provinciale autonome, cum erau *coloniae*, *municipia*, *civitates*, care au în administrația lor *territoria* compuse din *vici*, *pagi*, *villae*“ ⁸⁷.

În Dacia calitatea de *princeps* a fost întîlnită în legătură cu organizarea coloniștilor dalmați ⁸⁸ și considerată ca o transplantare aici a unor forme de organizare specifice acelei regiuni ⁸⁹.

Problema termenului *princeps* este discutată, printre altele, într-un articol mai recent al lui Emilian Popescu ⁹⁰. Termenul, așa cum se remarcă, a fost studiat separat în textele literare și în inscripții, avînd încă unele aspecte neclare.

După felul cum a fost folosit în textele literare se observă că romanii n-avea o noțiune clară asupra acestui termen, desemnînd atît fruntași romani, cît și neromani. În general, însă determinativele care stăteau pe lîngă *princeps* se referă fie la unitatea administrativă, la apartenența etnică sau la poziția lor socială. ⁹¹

În ceea ce privește folosirea termenului în inscripții, deși studiile făcute se referă numai la Dalmația, Panonia, Noricum, el e folosit mai precis ⁹². Formînd o veche instituție illirică, *princeps* se va păstra și în epoca romană, îndeplinind în cadrul administrației romane funcții de *decuriones*, *quinquennales*. ⁹³ În astfel de cazuri se specifică funcția care o îndeplinește și locul (unitatea administrativă) unde o exercită. De exemplu: „*Q(uintus) Rutilius Q(uinti) fi(lius) Proculus (duum) vir q(uin)q (ennalis), princeps municipii Ridi-tarum*“ ⁹⁴.

⁷⁸ CIL III 772. Informație N. Gostar

⁷⁹ CIL III 12483. Gr. Florescu, *Capidava*, p. 20.

⁸⁰ CIL III, p. 997.

⁸¹ CIL III 14946—7.

⁸² Gr. Florescu, *Capidava*, p. 20;

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ CIL III 9540.

⁸⁵ CIL III 2774.

⁸⁶ CIL III 1481.

⁸⁷ Fr. Florescu, *Capidava*, p. 20.

⁸⁸ CIL III 1322, p. 939.

⁸⁹ C. Daicoviciu, *Les „Castella Dalmatarum“ de Dacie*, în *Dacia*, NS; /II, 1958, p. 260—261; M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, p. 146; Mai sus nota 73.

⁹⁰ Em. Popescu, *Aspecte ale colonizării și romanizării în Dacia și Scythia în lumina unor inscripții din muzee bucureștene*, *Studii Clasice*, IX, 1967, p. 184—189.

⁹¹ *Ibidem*, p. 186.

⁹² *Ibidem*, p. 185, nota 16 bibliografia problemei.

⁹³ *Ibidem*, p. 187.

⁹⁴ CIL III 2774, cf. Em. Popescu, *op. cit.*, p. 187.

Se ajunge astfel la situația ca în cadrul administrației municipale titlul de *princeps* să devină doar onorific, arătând originea nobilă a unui personaj, fiind folosit în provinciile dunărene în special de către autohtoni ⁹⁵.

În legătură cu inscripțiile din Scythia Minor, care amintesc de *loci princeps* ⁹⁵, se remarcă greutatea explicării expresiei din cauza apariției foarte rare; se pare că în cazul inscripției lui Quadratus „*locus* reprezintă probabil o unitate administrativă teritorială, după modelul expresiilor *princeps municipii*, *princeps civitatis*, *princeps kastelli*, *princeps vici*“ ⁹⁷.

Pornind de la aceste concluzii ne oprim asupra inscripției lui Quadratus, cea mai însemnată pentru elucidarea organizării administrative a teritoriului capidavens. În inscripția amintită Caius Iulius Quadratus notează concret funcțiunea pe care o îndeplinea, precum și locul ei de exercitare, respectiv: „*quinquennalis territorii Capidavensis*“. Teritoriul capidavens era pentru el o arie de acțiune unică, o unitate administrativă. El se numea *quinquennalis* fie prin analogie cu acei *duumviri quinquennales* (sau numai *quinquennales*) ⁹⁸, aleși în orașe o dată la cinci ani și avînd însărcinări speciale (întocmirea censului, lista decurionilor) fie pentru că durata funcțiunii era de cinci ani ⁹⁹.

Reținem deci asemănarea dintre titulatura magistratului suprem al teritoriului capidavens și a unor organe de conducere municipale, fapt care susține ipoteza organizării quasimunicipale a acestui teritoriu.

În ceea ce privește expresia *loci princeps*, din inscripția lui Quadratus, observăm că termenul *princeps* are aici înțeles onorific; el poate să sublinieze, fie originea nobilă a lui Quadratus, dacă admitem că era unul dintre acei *principes* indigeni, trecuți la romanism, cum o deduce propriul său nume și, inscripțiile din Dobrogea, care conțin acest termen ¹⁰⁰, fie situația sa deosebită de fruntaș, de conducător, deci tot cu semnificații onorifice.

S-a subliniat mai sus sensul de unitate administrativ teritorială al lui *locus* ¹⁰¹. Putea deci Quadratus prin *locus*, să se refere la întreg teritoriul Capidavei, dat fiind că tot el prin expresia „*quinquennalis territorii Capidavensis*“, dovedește că considera acest teritoriu o unitate administrativ separată.

Ajungem astfel la concluzia că expresia *loci princeps*, fără să se refere la o magistratură anume, așa cum s-a crezut, nu făcea decît să întărească înțelesul adevăratei magistraturi deținute de Quadratus, aceea de „*quinquennalis territorii Capidavensis*“.

Poate tot la acest teritoriu se referă literele păstrate pe un fragment de inscripție găsit la Capidava-RITO — ¹⁰² a căror întregire în *territorium* este cea mai probabilă, avînd o nouă atestare a acestei unități administrative. De asemenea funcția de *quinquennalis* ar mai apare o dată, pe un *cipp* descoperit la câteva sute de metri răsărit de Ulmetum, întregirea literei q cu *q(uin)q(enn... alis)* nefiind însă prea sigură ¹⁰³.

⁹⁵ Em. Popescu, *op. cit.*, p. 187.

⁹⁶ *CIL* III 12491; p. 772.

⁹⁷ Em Popescu, *op. cit.*, p. 188.

⁹⁸ M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, p. 138.

⁹⁹ V. Pârvan, *Începuturile...*, p. 105, 123, 131—132; R. Vulpe, *HAD*, p. 199.

¹⁰⁰ *CIL* III 772 — p. 997; *CIL* III 7481; *CIL* III 14210; cf. Em. Popescu, *op. cit.*, p. 189.

¹⁰¹ Gr. Florescu, *Capidava*, p. 20; Em. Popescu, *op. cit.*, p. 188.

¹⁰² Gr. Florescu, *Capidava*, p. 106, nr. 27.

¹⁰³ V. Pârvan, *Ulmetum* II, p. 396, nr. 31.

Faptul că acest teritoriu nu depindea de o *civitas* sau *municipium*¹⁰⁴, ne face să presupunem că organizarea lui era oarecum deosebită, decît în aceste cazuri. Dependența de o așezare, care ea însăși n-a primit statutul juridic de *municipium* sau *colonia*, ne duce la concluzia că supravegherea și coordonarea întregului teritoriu se făcea prin participarea mai largă a tuturor așezărilor care-l compuneau. Aceasta poate fi și consecința tradițiilor organizatorice locale, păstrate și încadrate acum în forme romane, dar care mai reclamau o oarecare conducere colectivă. Folosirea în titulatura sa de către Quadratus a termenului de *princeps* este deci în spiritul celor spuse mai sus. El însuși era din mediul rural, cum ne dovedesc reprezentările de pe monumentul său.

Din păcate ne lipsesc o serie de amănunte care să ne permită să urmărim îndeaproape felul în care era condus întregul teritoriu. Nu avem nici o informație despre acel *ordo* (*decurionum* sau *curialium*) care era format din reprezentanții cei mai de seamă din toate așezările¹⁰⁵ (poate chiar *magistri*) și care, întrunindu-se periodic, rezolva probleme ce interesau întregul teritoriu.

În legătură cu *quinquennalis* nu știm dacă funcția era colegială, dacă erau aleși de *ordo* sau numiți de comandantul garnizoanei de alături (în acest caz s-ar elucida și problema poziției acesteia, deocamdată numai prin analogii, presupusă ca tutelară). Nu este pe deplin lămurită nici durata funcțiunii lor. Dacă aveau același regim cu cei municipali, fiind aleși o dată la cinci ani pe timp de un an, înlocuind magistrații obișnuiți și avînd atribuții speciale (apropiate de cele ale censorilor)¹⁰⁶ care erau magistrații permanenți ai teritoriului. Pîrvan a considerat durata funcției lor de cinci ani, de aici și denumirea lor¹⁰⁷. Răspuns pe care nu-l putem explica decît tot printr-o ipoteză și anume permanentizarea funcției *quinquennalilor* (din cauza problemelor complexe ce le punea conducerea întregului teritoriu) permanentizare de altfel atestată într-o inscripție din Callatis¹⁰⁸.

Acestea și încă o serie de probleme nu și-au găsit o rezolvare, care să depășească stadiul de ipoteză.

De asemenea trebuie să amintim că inscripțiile care vorbesc de organizarea teritoriului capidavens sînt în majoritate din sec. II, fapt care demonstrează că perfectarea organizării administrative a Moesiei Inferioare a avut loc începînd cu domnia lui Traian sau în epoca imediat următoare. Pentru prima jumătate a sec. III avem dovedită păstrarea aceluiaș aspect organizatoric, din punct de vedere teritorial, prin descoperirea celor doi stîlpi de hotar (*termini*) de la Ulmetum¹⁰⁹ și Capidava¹¹⁰. Amîndoi datează din anul 229 și sînt puși din porunca guvernatorului Moesiei Inferioare L. Mantennius

¹⁰⁴ Daremberg-Saglio, *t. IV*, p. 124.

¹⁰⁵ R. Vulpe, *HAD*, p. 199; D. Tudor, *Orașe, tîrguri...*, p. 378; V. Pîrvan, *Descoperiri nouă...*, p. 468.

¹⁰⁶ I. Marquardt, *Organisation de l'Empire Romain*, Paris, 1889, p. 223—230.

¹⁰⁷ V. Pîrvan, *Descoperiri nouă...*, p. 468, 470; cf. R. Vulpe *HAD*, p. 199.

¹⁰⁸ A. Rădulescu, *Inscription inédite de Callatis, Studii Clasice*, IV, 1962, p. 278—279.

¹⁰⁹ V. Pîrvan, *Ulmetum*, II, p. 389—392, nr. 27.

¹¹⁰ Gr. Florescu, *O piatră...*, *SCIV*, VIII, 1957, p. 317—321.

Sabinus ¹¹¹ de către centurionul Iulius Vitales ¹¹². Descoperirea altor doi *termini* la Ulmetum, dintre care inscripția unuia este complet rasă, iar pe celălalt se păstrează doar grupuri de litere care fac să se bănuiască că este vorba tot de L. Mantennius Sabinus ¹¹³, întărește părerea că în timpul acestuia a avut loc o fixare a limitelor teritoriului Capidavei ¹¹⁴.

Dovezile relativ numeroase din sec. II în legătură cu organizarea administrativă a teritoriului Capidavei ne fac să credem că o primă delimitare a acestui teritoriu a avut loc atunci, cea amintită mai sus, din timpul lui Severus Alexander, fiind prilejuită probabil de unele mici schimbări, sau pur și simplu fiind o nouă precizare a acestor limite. Oricum ea ne ajută să susținem părerea că sistemul de organizare administrativă a teritoriului capidavens s-a menținut în liniile sale generale pînă în vremea de mari transformări a lui Diocletian.

L'ORGANISATION ADMINISTRATIVE DU TERRITOIRE DE CAPIDAVA SELON LES INSCRIPTIONS (Ier—IIIe SIÈCLES DE N. È.)

Résumé

Attesté pour la première fois dans l'inscription de Caius Iulius Quadratus, du commencement du IIe siècle de n. è., le territoire de Capidava offre quelques particularités intéressantes en ce qui concerne son organisation. Il se composait de toute une série de *vici* (vicus Ulmetum, vicus Scenopesis, vicus Hi..., vicus..., ainsi que d'autres établissements de ce genre non attestés par l'épigraphie) mis sous l'autorité d'un unique *magister*, ce qui prouve l'unité de leur organisation. Il englobait aussi des *villae rusticae*, comme semblent l'indiquer certaines inscriptions de Capidava qui répètent la formule *obiti ad villam suam*. D'autre part, les inscriptions d'Ulmetum mentionnant un „Aurelius Sisinus paganus“, ainsi que celle de Capidava qui parle d'„Aurelius Germes paganus“, convergent vers la conclusion qu'il devait exister à Capidava un *pagus* encadré dans le système romain d'organisation.

L'inscription de Caius Iulius Quadratus, *loci princeps, quinquennalis territorii Capidavensis*, témoigne du fait que le territoire de Capidava était une unité administrative nettement définie, ayant à la tête de son conseil un *quinquennalis*. Le terme de *princeps* usé dans la même inscription prend un sens honorifique, sans qu'il désigne une magistrature réelle, alors que *locus* peut sous-entendre tout le territoire de Capidava.

Quelques *termini* trouvés à Ulmetum et Capidava attestent, en 229, la délimitation de ce territoire. Bien qu'elle n'en soit pas la première, celle-ci tend à renforcer l'opinion que ce système d'organisation administrative s'est maintenu à Capidava jusque vers la fin du IIe siècle.

DIE VERWALTUNGSMÄSIGE EINTEILUNG DES GEBIETES VON CAPIDAVA NACH DEN INSCRIFTEN ZU URTEILEN (1.—3. Jh.u.Z.)

Zusammenfassung

Das Gebiet von Capidava, das zum ersten Male in der Inschrift des Caius Julius Quadratus vom Beginn des 2. Jh.u.Z. belegt ist, weist verschiedene organisatorische Eigenheiten auf. Es bestand aus einer Reihe von *vici* (vicus Ulmetum, vicus Scenopesis, vicus Hi..., vicus... und an-

¹¹¹ A. Stein, *Die Legaten von Moesien*, Budapest, 1940, p. 96. V. Pârvan, *loc. cit.*, p. 390 citea M. Antennius Sabinus.

¹¹² V. Pârvan, *loc. cit.*, p. 390 Ni (pius?) Vitales, dar la Capidava se deslușește clar Iul(ius) Vitales.

¹¹³ V. Pârvan, *loc. cit.*, p. 389 și nr. 26.

¹¹⁴ R. Vulpe, în *DID*, vol. II, p. 215—216.

dere epigraphisch unbelegte), die bloß von einem *magister* geführt waren, ein Kennzeichen, dass ihre Organisationseinheit hervorhob. In das Gebiet gehörten auch noch die *villae rusticae*, was aus einigen Inschriften von Capidava zu entnehmen ist, in denen einigemal der Ausdruck „*obiti ad villam suam*“ vorkommt. Die Inschriften von Ulmetum, die den „Aurelius Sisinus¹ paganus“ erwähnen, so wie die Inschrift von Capidava, die den „Aurelius Hermes paganus“ erwähnt führen zu der Schlußfolgerung daß in Capidava ein *pagus* vorhanden ist, der sich in die römische Organisationsart eingliedert.

Die Inschrift des Caius Julius Quadratus, „*loci princeps, quinquennalis territorii Capidavensis*“, beweist, daß das Gebiet von Capidava eine gut umrissene verwaltungsmäßige Einheit darstellt, deren vermutlich existierende Versammlung von einem *quinquennalis* geleitet wurde. Der Ausdruck *princeps*, der in dieser Inschrift angetroffen wird, hat eine ehrenamtliche Bedeutung, ohne sich auf ein reeles Amt zu beziehen und *locus* kann das ganze Gebiet von Capidava umfassen.

Eine Begrenzung dieses Gebietes ist im Jahre 229 durch einige *termini* belegt, die in Ulmetum und Capidava gefunden wurden. Ohne die erste zu sein erhärtet diese Begrenzung die Meinung, daß das verwaltungsmäßige, Organisationssystem sich bis zum Ausgang des 3. Jh. u. Z. aufrecht erhalten hat.